

OMAPÄISESTI VALTAA VASTAAN Elvi Sinervon arkipäivän politiikka vankilassa 1941–1944

Artikkelissani tarkastelen valtaa ja vastarintaa vankilassa poliittisen vankeuden näkökulmasta ja tuon ne näkyväksi yhden ihmisen, Elvi Sinervon, kokemuksen kautta. Aiemmin poliittista vankeutta vallan ja vastarinnan näkökulmasta ovat pohtineet ainakin irlantilainen Mary Corcoran ja Kirsti Salmi-Niklander. He ovat tutkimuksissaan hyödyntäneet Michel Foucault'n ajatusta vallasta ja vastarinnasta symbioottisena suhteena. Tämän ajatuksen mukaisesti siellä, missä on valtaa, on löydettävissä myös vastarintaa. Foucault'n valtakäsitys ei heidän mukaansa kuitenkaan täysin tuo esiin erilaisia vastarinnan muotoja, joita muun muassa vankilassa esiintyy. Salmi-Niklanderin näkemyksen mukaan poliittisten vankien sisäisen kurijärjestelmän tarkasteleminen Foucault'n näkökulmasta "on sitä hankalampaa mitä henkilökohtaisemmille ja tiedostamattomammille alueille astutaan".¹ Corcoran puolestaan tuo esiin ajatuksen, että samalla kun myönnetään vankila väkivallan, hegemonisen vallan ja alistamisen paikkana, on kiinnitettävä huomiota myös monimuotoisen ja innovatiivisen vastarinnan tehokkuuteen.² Hän pitää kiistanalaisena ja hämmentävänä Foucault'n ajatusta, että vastarinta pystyy ainoastaan jäljittelemään vallan diskursseja luomatta omiaan. Corcoran pitää mahdollisena, että vaikka vastarinta käyttää dominoivan vallan diskursseja, se voi käyttää niitä omiin, vaihtoehtoisin tarkoituksiinsa, jollaisina hän näkee esimerkiksi poliittisten vankien vastarinnan erilaiset kentät.³ Tässä artikkelissa valtaan ja vastarintaan poliittisen vankeuden kontekstissa avataan uusi näkökulma soveltamalla saksalaisen sosiaalihistorioitsija Alf Lüdtken käsityksiä vallasta ja sen kokeemisesta sekä yksilöiden mahdollisuuksista vastata valtaan omassa arkipäivässään.

Kokemusta etsivässä tutkimuksessa henkilökohtaisen aineiston, esimerkiksi kirjeiden ja päiväkirjojen, merkitys korostuu. Elvi Sinervon vankila-ajan henkilökohtaista kokemusta voi jäljittää hänen kirjeenvaihdostaan omaisten ja ystävien kanssa. Vankilassa virallinen kirjeenvaihto oli sensuurinalaista, mikä tarkoitti sitä, että sekä vankien kirjoittamat että vastaanottamat kirjeet tarkastettiin vankilaviranomaisten toimesta ja tarpeen mukaan sensuroitiin joko leikkaamalla tai yliviivaamalla ("tervaamalla"). Sensuurin vuoksi näistä

kirjeistä ei juuri saa tietoa vankilan oloista, sillä niistä kirjoittaminen oli kiellettyä. Virallisen kirjeenvaihdon lisäksi Elvi Sinervolla oli kuitenkin mahdollisuus kirjoittaa salakirjeitä, joista suurimman osan vastaanotti hänen sisarensa, SDP:n kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi. Nämä kirjeet kertovat enemmän vankilan oloista.

Kirjeiden lisäksi käytän lähteenä Elvi Sinervon vankila-aikaan ja -kokemukseen sijoittuvaa kaunokirjallisuutta, runokokoelmaa *Pilvet* ja novellia *Huuto* sekä pienoisromania *Toveri älä petä*. Näistä *Pilvet* on syntynyt kokonaisuudessaan vankila-aikana, muut sen jälkeen. Kaunokirjallisuuden tulkitseminen omaelämäkerrallisesta näkökulmasta on viime aikoina herättänyt myös historioitsijoiden kiinnostuksen. Kirsi Tuohelan mukaan fiktiivisyys voidaan käsittää asteittaiseksi ominaisuudeksi, mikä tarkoittaa, että jotkut tekstit ovat fiktiivisempiä kuin toiset, toisin sanoen joidenkin tekstien referentiaalisuus eli viittaussuhde todellisuuteen on selvempää kuin toisten. Tämä koskee yhtä lailla omaelämäkerrallisiksi luokiteltuja tekstejä, kuten päiväkirjoja ja kirjeitä, kuin kaunokirjallisuutta. Vaikka esimerkiksi kirjeeseen liittyy erilainen ohjaava konventio kuin novelliin, niin minä ja elämä voivat jäsentyä ja tulla kerrotuiksi molemmissa. Olennaista tässä on tekstien suhde totuudellisuuteen ja sen ymmärtäminen, ettei ole olemassa puhtaasti fiktiivistä tai puhtaasti dokumentaarista tekstiä, vaan erilaiset tekstit on nähtävä suhteessa toisiinsa.⁴ Vaikka runot voidaan nähdä proosatekstiä tyylitellympänä aineistona, on niillä myös oma todistusvoimansa. Ne ovat usein syntyneet välittömästi jonkin merkittävän kokemuksen tuloksena ja tuovat esiin sen hetken tunnelman. Maarit Leskelä-Kärki tuo esiin miten runous tarjosi väylän Aune Krohnille ja Aino Kallakselle käsitellä oman elämän kipeitä asioita ja ”runosuoni puhkesi usein kun sisäinen paine kasvoi liian suureksi”.⁵ Kuten Aino Kallakselle, eivät runot myöskään Elvi Sinervolle olleet jatkuvaa kaunokirjallista työtä vaan erityisesti kriisiaikoina pintaan noussutta intensiivistä puhetta.

Elvi Sinervon tie vankilaan

Kirjailija Elvi Sinervo (1912–1986) oli ollut 1930-luvulla mukana siinä poliittisesti ja kulttuurisesti aktiivisten nuorten ryhmässä, joka näki itsensä vasemmistolaisena älymystönä ja vallankumouksen etujoukkona. Sosialismi, humanismi, kansanrintamapolitiikka, kulttuurimyrönteisyys ja fasismien vastaisuus edustivat vasemmistoälymystön perusarvoja, joista ryhmän sisällä käytiin monenlaisia keskusteluja. Jatkosodan aikana suuri osa ryhmän jäsenistä oli poliittisessa vankeudessa, joko tuomittuina valtiollisina vankeina tai tur-

vasäilössä.⁶ Nämä vangitsemiset olivat jatkoa 1920- ja 1930-lukujen poliittisille vangitsemisille, ja niiden taustalla olivat epäluulot äärivasemmiston, erityisesti kommunistien toimintaa kohtaan.⁷

Jatkosodan myötä poliittisten vankien profiili hieman muuntui verrattuna sotaa edeltäneeseen tilanteeseen. Aikaisemmin vangituista suurin osa oli ollut maanalaisessa kommunistisessa puolueessa toimineita. Jatkosodan aikana vangitsemiset kohdistuivat kommunistien lisäksi myös niihin ei-kommunisteihin, jotka valtiiovallan näkökulmasta katsottuina toimivat sodan päämääriä vastaan. Tähän ryhmään voidaan lukea muun muassa monet vasemmistoälymystöön kuuluneet ja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen oppositioryhmä ”kuutoset”. Lisäksi vangittiin uskonnollisen tai muun vakaumuksen vuoksi sodasta kieltäytyneitä ja metsäkaartilaisia (tai desantteja) auttaneita henkilöitä, jotka useimmiten olivat naisia.

Syy Elvi Sinervon vangitsemiseen oli hänen toimintansa Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seurassa, jonka perustajana ja puheenjohtajana toimi hänen aviomiehensä Mauri Ryömä. Elvi Sinervo oli mukana seuran perustavassa kokouksessa toukokuussa 1940, jossa hänet valittiin sen sihteeristön jäseneksi, ja myöhemmin hän vaikutti kulttuurijaostossa. Seuran jäsenmäärä kasvoi nopeasti, ja oikeiston ja Sosialidemokraattisen Puolueen taholta sitä pidettiin kielletyn kommunistisen liikkeen peitejärjestönä. Tämän epäluulon vuoksi joitakin seuran johtavia jäseniä, muun muassa Mauri Ryömä, vangittiin jo heinäkuun lopussa 1940. Elvi Sinervo oli aktiivisesti mukana seuran organisoimissa kesän mielenosoituksissa, mutta hän erosi seurasta syyskuussa ajaututtuaan erimielisyyksiin silloisen johdon kanssa. Joulukuussa 1940 Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seura lakkautettiin, mutta seuran olemassaolon vaikutukset ulottuivat seuraavaan kevääseen ja kesään, jolloin muuttuneen sotilaallisen tilanteen vuoksi seuran jäseniä alettiin vangita.⁸

Tällöin vangittiin myös Elvi Sinervo. Turun hovioikeuden päätöksellä hän sai kolmen vuoden kuritushuonetuomion valtiopetoksen valmistelusta. Elvi Sinervo ei kuitenkaan alistunut saamaansa tuomioon vaan valitti siitä korkeimpaan oikeuteen. Kirjelmässään korkeimmalle oikeudelle hän katsoi, että hänen tuomionsa perustui vääriin olettamuksiin, pintapuolisiin tutkimuksiin ja hätiköidysti ja ylimalkaisesti suoritettuun oikeudenkäyntiin. Kirjelmän mukaan Elvi Sinervo koki, että hänen saamansa rangaistus valtiopetoksen valmistelusta oli perusteeton ja siten hän kärsi rangaistustaan syyttömänä. Maailmankatsomuksestaan Elvi Sinervo totesi, ettei ollut kommunisti, mutta kertoi uskovansa yhteis-

kunnan muutokseen sosialistiseksi rauhallista tietä. Hän tunsikin myötätuntoa kommunisteja kohtaan, koska heidän mahdollisuutensa toimia avoimesti oli kielletty ja lisäksi hän näki kommunistien joukossa paljon ihanteellisia, epäitsekkeitä, aatteelleen omistautuneita ja kulttuurimyönteisiä ihmisiä.⁹ Korkeimman oikeuden päätöksellä hänen tuomionsa muutettiin, mutta toiseen suuntaan kuin hän oli odottanut, sillä päätöksen mukaan rangaistusaika nousi neljään vuoteen. Tutkintovankeusajan Elvi Sinervo oli Turun läänin vankilassa, ja lopullisen tuomion saamisen jälkeen hänet siirrettiin joulukuun lopussa 1941 Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilaan (HKVL), jossa suurin osa poliittisista naisvankeista kärsi tuomiotaan.

Omapäisyys-käsite

Alf Lüdtken tutkimuskohteena on ollut 1900-luvun alkupuolen saksalainen tehdastyöväestö. Hän on pyrkinyt löytämään uudenlaisen perspektiivin työväenluokkaan vastapainoksi aikaisemman tutkimuksen luomalle kuvalle, joka hänen mielestään on jossain määrin vääristynyt ja yksipuolinen. Hänen kritiikkinsä mukaan huomio on kiinnitetty liian usein vain valtiollisesta näkökulmasta lähtevän suuren kokonaiskuvan rakentamiseen, ja näin on häivytetty paikallistason toimijat. Uudenlaisen lähestymistavan työväestöön hän on uskonut löytyvän arkipäivän politiikan käsitteestä, jossa huomio on kiinnitetty erilaisiin arkipäivän strategioihin, toisin sanoen niihin keinoihin, joiden avulla työntekijät joko yksilöinä tai yhdessä muiden kanssa ovat onnistuneet saamaan itselleen tilaa ja aikaa vaihtelevissa sosiaalisissa suhteissa ja käytännöissä.¹⁰ Kari Teräksen mukaan arkipäivän politiikan käsite kiinnittää huomiota työelämän valtasuhteiden määrittelyyn, muokkaamiseen, väistämiseen, tulkitsemiseen ja kiistämiseen arjessa.¹¹

Tutkimuksissaan Alf Lüdtkke on tuonut esiin tehdastyön luonteen moniselitteisyyttä sekä työntekijöiden tulkintoja työstään ja asemastaan työyhteisössä. Hänen keskeinen tutkimuksellinen terminsä on *Eigensinn*, joka on mahdollista suomentaa omapäisyydeksi.¹² Omapäisyys on yksi arkipäivän politiikan muoto ja se on saanut Lüdtken tulkinnassa uudenlaisen merkityksen. Normaalissa kielenkäytössä omapäisyys on nähty synonyymina itsepäisyydelle ja sitä on pidetty korkeintaan lapsille sopivana käyttäytymisenä. Kasvatuksen avulla itsepäisyys on pyritty koulumaan pois, ja aikuisilta on odotettu itsensä hillitsevää ja tarvittaessa omat tarpeensa syrjään laittavaa käyttäytymistä. Alf Lüdtken mukaan aikaisemmin omapäisyys on yleisesti ymmärretty myös vastarinnan ja yhteistyöhalutto-

muuden alakategoriana. Tämän näkemyksen mukaan omapäistä käyttäytymistä tulkitaan kahdella eri tavalla, se voidaan nähdä joko kuuliaisuutena ja alistumisena tai toisaalta yhteistyöhaluttomuutena ja avoimena vastarintana. Lüdtken mielestä omapäisyydellä ei kuitenkaan tarkoiteta mustavalkoista vastakkainasettelua ”me vastaan he” eli työntekijät vastaan työnantaja, vaan ennen kaikkea kysymys on yksilöstä, hänen tarpeestaan saada omaa aikaa ja tilaa suhteessa sekä työtovereihin että työnantajaan.¹³ Lähtökohtana ovat kunkin työntekijän henkilökohtaiset motiivit, mutta hänen on toiminnassaan otettava huomioon myös työpaikallaan voimassa olevat käytänteet suhteessa työtehtäviin ja työtovereihin, sillä omapäisyys ei tarkoita piittaamattomuutta toisista ihmisistä ja yhteisistä asioista. Sen sijaan se sisällyttää itseensä monenlaisia ilmenemismuotoja, hetkellisestä syrjään vetäytymisestä huumoriin ja hullutteluun.¹⁴ Omapäisyyden käsitettä ovat käyttäneet myös useat ruotsalaiset varhaisen työväen kulttuurin tutkijat, mutta heidän määrittelynsä poikkeavat Lüdtken määrittelystä. Ruotsalaisten tulkinnassa omapäisyys nähdään irratiionaalisena käyttäytymisenä, joka modernisoitumisen mukana oli häviämässä. Omapäisyys määrittyy kunnollisuuden vastakohtaksi ja muutosvastarinnaksi.¹⁵

Vaikka Alf Lüdtken teoria on syntynyt tehdasyhteisön tutkimisen tuloksena, pidän mahdollisena sen soveltamista vankilamiljööseen, ja myös Kari Teräksen mukaan Lüdtken arkipäivän politiikan käsite sopii työyhteisön ulkopuolisen maailman tarkasteluun. Teräs tuo esiin sen, miten 1900-luvun alussa työelämässä toteutettiin erilaisia kurin, järjestyksen ja yhteiskunnallisen kontrollin ohjelmia, joiden tarkoituksena oli puuttua työntekijöiden elämäntapaan ja heidän arkipäivänsä organisoitumiseen. Puhumalla arkipäivän politiikasta Lüdtkke on halunnut kyseenalaistaa käsityksen, että auktoriteetti ohjaisi täydellisesti sitä, miten ihmisten tulisi elää ja toimia työssä ja sen ulkopuolella.¹⁶ Vaikka vankila useimmiten nähdään totaalisenä laitoksena, niin sen sisältä on kuitenkin löydettävissä vankien pyrkimystä muokata oman arkipäivänsä käytäntöjä ja tehdä niistä mahdollisuuksien mukaan omanlaisiaan. Kuten Elvi Sinervon ystävä runoilija Arvo Turtiainen totesi vankilapäiväkirjassaan vankilaan joutuvasta ihmisestä: ”Mitä hän ensimmäiseksi tekee? Alkaa sopeutua. Hän rupeaa rakentamaan uutta elämäänsä korsi korrelta kuin lintu pesäänsä.”¹⁷

Aikaisempi tutkimus Hämeenlinnaan tuomituista poliittisista naisvangeista on korostanut poliittisia vankeja ryhmänä, jossa yksilöä on pääasiassa tarkasteltu vain vankilassa syntyneen toveripiiriin jäsenenä.¹⁸ Näissä tutkimuksissa poliittisten vankien vastarintaa vallitsevaa yhteiskunnallista järjestystä ja vankilan sisäistä järjestystä vastaan on käsitelty kollektiivisena, ryhmään tukeutuvana toimintana. Ryhmää korostavan tulkinnan pohjana

ovat toimineet vankien omat kertomukset, joita he tuottivat sekä vankilassaolokanaan, esimerkiksi kirjeissään, että sodan jälkeen kirjoittamissaan erilaisissa teksteissä, muun muassa muistelmissa.

Vuosina 1981–1982 järjestettiin Kansan Arkiston toimesta keruu, jossa poliittisessa vankeudessa Hämeenlinnassa olleet naiset toivat esiin muistojaan ja kokemuksiaan vankila-ajasta. Keruun tuloksiin vaikuttivat asiaa tutkineen Piia Metsä-Tokilan mukaan monet asiat. Ensinnäkin se, että keräys toteutettiin kyselylomakkeella, joka sisälsi kertomista ohjaavat teemat. Myös se, että muistelijat kerättiin hyvin homogeenisesta ryhmästä, jonka ulkopuolelle jätettiin toveripiiristä erotetut tai siitä muuten erkaantuneet, vaikutti kuvaan, joka poliittisesta vankeudesta näiden muistelmien perusteella muodostui. Kolmantena vaikuttavana tekijänä voidaan nähdä se, että keräyksen takana oli ideologisesti sitoutunut Kansan Arkisto, joka edusti kommunistista ideologis-poliittista ajattelumallia. Jonkin toisen tahon, esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS), tekemänä keruu olisi todennäköisesti antanut toisenlaisen näkemyksen poliittiseen vankeuteen.¹⁹

Erilaisten muistelmien perusteella on syntynyt tietynlainen kertomus poliittista vankeista, jota tutkimus on myöhemmin jollain tasolla toistanut. Muistelmakertomusten rungon muodostavat muutamats toistuvat teemat kuten yksilön ja yhteiskunnan ideologioiden vastakkaisuus, joka johtaa vangitsemiseen, sekä vankilan arjessa näkyvä yhtäpitävän toveripiirin tärkeys ja toisaalta vastarinta, joka kohdistui vankilalaitokseen, sen sääntöihin ja henkilökuntaan.²⁰ Sodan lopputuloksena kommunistit saivat taas oikeuden toimia julkisesti, ja näin vankilassa kärsityt vuodet korvautuivat uudella, mahdollisuuksia täynnä olevalla aikakaudella. Voitonriemuissa ilmapiirissä usko omaan aatteeseen ja tulevaisuuteen oli vahva, ja vankilassa kärsityt vuodet näyttäytyivät meriittinä henkilön aatteellisuudesta. Metsä-Tokilan mukaan muistelmat voidaan nähdä eräänlaisena vastarinnan legitimoitina, joissa korostuu usko omien tekojen oikeutukseen.²¹ Tämä korostuu varsinkin heti sodan jälkeen kirjoitetuissa teksteissä mutta näkyy myös 1980-luvun muistelmateksteissä. Tarkastelemalla näiden sijaan vankilassa syntyneitä tekstejä on mahdollista löytää vankilaelämästä toisenlaisia sävyjä ja tarkastella sitä uudelta näkökulmasta.

Alf Lüdtken tavoitteena on ollut osoittaa sosiaalisen todellisuuden rakentumisen monimuotoisuus ja fragmentaarisuus, joka heijastuu yksittäisen ihmisen ajattelussa ja toiminnassa epäjohtonmukaisina, ristiriitaisina ja vaihtelevina käyttäytymismalleina. Sosiaalisissa suhteissa yksilöt voivat tilanteiden mukaan joko ottaa etäisyyttä kanssaihmiisiin tai työskennellä tiiviissä yhteistyössä toistensa kanssa, samoin erimielisyyden ja keski-

näisen solidaarisuuden muodot eivät ole toisiaan pois sulkevia.²² Lisäksi Lüdtken pyrkimys on ollut päästä aikaisemmassa tutkimuksessa proletariaatista luodun myytin taakse nostamalla esiin sosiaalisissa suhteissa esiintyvät yksilölliset ja moninaiset käytösmallit.²³ Tämän ajatuksen mukaisesti tarkoitukseni on tässä artikkelissa päästä kurkistamaan sen kertomuksen taakse, joka on syntynyt jatkosodan aikaisesta poliittisesta vankeudesta muistelmien ja osittain myös tutkimuksen ansiosta.²⁴ Elvi Sinervon kokemuksen kautta tarkastelen arkipäivän politiikan toteutumista vankilassa ja pohdin erilaisia omapäisyyden ilmenemismuotoja ja toteuttamismahdollisuuksia vankilamiljöössä. Elvi Sinervon tapauksessa vankilakokemus näkyi eritoten kirjoittamisen ja lukemisen saamisissa merkityksissä ja niiden harjoittamisen mahdollisuuksissa vankilan tiukasti säädellyissä oloissa. Lisäksi hänen vankilakokemustaan leimasi tasapainoilu yksinolon ja yhdessäolon välillä sekä problemaattinen suhde vankilalaitokseen ja vankeinhoidon edustajiin.

Kirjoittaminen ja lukeminen henkisenä omana tilana

Kirjailijalle luonnollinen tapa purkaa kokemuksia ja tunteita on kirjoittaminen, ja näin oli myös Elvi Sinervolla. Hän koki, että kynä ja paperi olivat hänen ajattelunsa elimellinen jatke, mikä ilmenee esimerkiksi Aira Sinervolle kirjoitetusta kirjeestä: ”Tuntuu huojovalta saada kynä ja paperi käsiinsä vihdoin. Olin silloin kuin kana, jolta on kaula katkaistu – en osannut ajatella muuta.”²⁵ Tarve kirjoittaa tulee esiin monilla vankilaan tuomituilla kirjailijoilla. Kirjoittaminen antoi tarkoituksen elämälle ja se saattoi jopa pelastaa hengen, kuten poliittisista syistä Tšekkoslovakiassa tuomittu Vaclav Havel on todennut.²⁶ Myös monet yhteiskunnalliset ajattelijat ja teoreetikot ovat käyttäneet poliittisessa vankeudessa viettämänsä ajan kirjoittamiseen, muun muassa V. I. Lenin kirjoitti tutkintavankilassa ollessaan näkymättömällä ”maitomusteella” marxilaisen puolueohjelman ja karkotusaikanaan teoksensa *Kapitalismin kehitys Venäjällä*, ja tässä artikkelikokoelmassa yhtenä valtateoreetikkona esiintyvä Antonio Gramsci luonnosteli ajatuksensa teksteiksi vankilassa ollessaan.²⁷

Kirjoittamisen kanssa käsi kädessä kulki lukeminen, toinen ruokki toista ja antoi virikkeitä ja synnytti ajatuksia. Elvi Sinervo kirjoitti, että oli ”lohdullista lukea historiaa ja nähdä, miten tyynesti ihmiset ovat istuneet vankiloissa ja kuolleet mikä milläkin tavoin ajatustensa vuoksi”.²⁸ Kirjat tarjosivat lohdutusta ja vertailukohtia, joiden avulla oli mahdollista jaksaa vankilassa ja suhteuttaa omaa kokemustaan muiden samanlaisiin tai vielä

kauheampiin kokemuksiin. Lukeminen ja kirjoittaminen tarjosivat henkisen pakopaikan vankilan ahdistavasta arjesta, ja niiden avulla saattoi siirtyä mielikuvituksessaan vankilan muurien ulkopuolelle, kuten Hella Wuolijoki kirjoitti: ”He luulevat vanginneensa minut... Eilen illalla, kun kirjoitin muistelmiani, soutelin Eino Leinon kanssa sinisilkisellä Kukkiolla.”²⁹ Siirtymistä kirjoittamisen ja lukemisen avulla toiseen todellisuuteen voi verrata Lüdtken ajatukseen päiväunelmista yhtenä omapäisyyden muotona.³⁰

Poliittisten vankien mahdollisuudet kirjoittaa ja lukea ovat vaihdelleet yhteiskunnallisten ja poliittisten konjunktuurien mukaan. Yleensä ottaen molempia on rajoitettu vankilan sääntöjen ja viranomaisten taholta, ja sääntelyn kohteena ovat olleet sekä luettavan kirjallisuuden määrä ja laatu että kirjoittamisen muodot ja aiheet. Elvi Sinervon vankeusaika sisälsi eri aikoina erilaisia mahdollisuuksia lukemisen ja kirjoittamisen harjoittamiseen. Tutkintovankeusaika Turussa oli niiden osalta tyydyttävää aikaa, ja hän saattoi jopa tehdä omaa palkallista käännöstyötä, jonka sisar hänelle toimitti. Uudelleen mahdollisuus siihen tuli vasta viimeisenä vankilavuotena 1944. Äidilleen hän kirjoitti joulukuussa 1941, kun Turun aika oli päättymässä ja siirto Hämeenlinnaan oli jo lähellä:

Olen ollut yli puoli vuotta, toivottavasti se ei ole mennyt hukkaan, aivan hukkaan. Olen kääntänyt yhden kirjan, kutonut kaksitoista paria sukia ja yhden villapaidan sekä kaulurin, lukenut sata kirjaa, kirjoittanut viisikymmentä kirjettä, nauranut lukemattomia kertoja ja itkenyt muutamia kertoja, nähnyt uusia kasvoja ja tuhansia unia, sekä ollut iloinen ja surullinen, toivehikas ja epätoivoinen, enemmän kuitenkin iloinen, enemmän kuitenkin toivehikas.³¹

Hämeenlinnan vankilaan siirto pelotti Elviä, sillä hän oli sellitoveriltaan Aune Laurikaiselta kuullut Hämeenlinnan oloista: ”Aune sanoo, että H:linnaan ei saa viedä mitään kaunokirjallisuutta. Pelkään ettei siellä ole tällaista kirjastoa kuin täällä. Oikein on surku jättää Turku, ennenkuin on lukenut ne 80, jotka olen merkinnyt itselleni.”³² Paitsi lukemista Hämeenlinnassa kontrolloitiin myös kirjoittamista Turkua tiukemmin. Nämä kielot koskivat sekä vankilasta saatua vankilavihkoa että kirjeenvaihtoa. Vankilavihko annettiin kaikille vangeille, mutta sen käyttötarkoitus oli tarkoin rajattu, sillä sitä oli mahdollista käyttää vain sallittuun opiskeluun. Sen sijaan sitä ei saanut käyttää ”päiväkirjamaisiin” kirjoituksiin, poliittisten aiheiden käsittelyyn, vankilan oloista kirjoittamiseen, sisälöltään tai muodoltaan heikon runoilun laatimiseen eikä venäjän kielen opiskeluun. Siitä ei myöskään saanut repiä sivuja muihin tarkoituksiin. Tätä kontrolloitiin numeroimalla sivut ja tarkistamalla se aika ajoin. Väärinkäyttöä seurasi vihkon takavarikointi tai/ja vangin rankaiseminen eristämällä.³³ Kirjeiden kirjoittamista säädeltiin paitsi sensuuritoiminnalla myös rajoittamalla vastaanotettavien ja lähetettävien kirjeiden määrää.

Kirjoittamisen ja lukemisen kontrollointi voidaan nähdä osana vankilalaitoksen pyrkimystä kasvattaa vangeista yhteiskunnan vallitsevan diskurssin mukaiset arvot ja normit täyttäviä kansalaisia. Alf Lüdtken mukaan kasvatuksellisuus kuului osana omapäisyys-käsitteen historiaan ja sen tarkoitus oli muokata työntekijöistä työnantajien normien mukaisia hyviä työntekijöitä ja yhteisön jäseniä. Lüdtkke näkee kuitenkin työntekijöiden toiminnan osittain käänteisenä työnantajien pyrkimyksille. Työntekijöistä ei tullut täysin ”oppineita” kasvattajien käsityksen mukaan, vaan heidän päämääränään oli sen sijaan oppia tuntemaan mahdollisimman tarkoin työpaikkansa erilaiset tavat ja käytänteet. Saamansa tiedon ja kokemuksen perusteella heidän oli helpompi luoda itselleen omia arkipäivän politiikan muotoja käyttämällä hyväksi näissä käytänteissä ilmeneviä erilaisia murtumia ja halkeamia.³⁴ Tämä ”talon tapojen” oppiminen oli tärkeää myös vankilassa, sillä mitä paremmin vanki oppi tuntemaan vankilan säännöt ja käytänteet ja sen henkilökunnan toimintatavat, sitä paremmin hän saattoi ottaa itselleen aikaa ja tarvittavaa tilaa. Koska kirjoittaminen oli Elvi Sinervolle ”henkinen oma tila”, hän pyrki luomaan erilaisia keinoja saadakseen kirjoittaa ja voidakseen käsitellä niitä asioita, jotka hän koki itselleen tärkeiksi.

Kirjoittaminen oli paitsi omaa henkistä tilaa niin myös vuorovaikutuksellista toimintaa. Tämä tulee esiin esimerkiksi siinä, että Elvi Sinervo koki oman ”ilmaisutarpeensa karjuvan toista ihmistä”.³⁵ Hänen kaunokirjalliset tekstinsä tarvitsivat lukijoita, ja ne kiersivät poliittisten vankien keskuudessa salaisesti kädestä käteen. Elvi Sinervon vankilarunoista syntyi kokoelma *Pilvet*, joka jo vankilassa levisi vankien keskuudessa sidottuna ja kansi-tettuna. *Pilvien* lisäksi vankila-aikana syntyi kaksi näytelmää, lapsille suunnattu, vankilan työmestarin tyttäreilleen tilaama näytelmä *Onnenmaan kuninkaantytär ja ihmislapset* sekä *Suuri asia*, joka oli toiselta nimeltään *Desantti*.

Tuon pikkunäytelmän nimi on Desantti, mutta kun panin sen kiertämään toverien keskuudessa, panin sille tuon banaalin nimen. Nimittäin kun he kirjeissään kirjoittivat siitä, ei suuresta asiasta puhuminen pistäisi niin silmään – mahdollisen ”palon” sattuessa. Sellaiset asiat täytyy aina ottaa lukuun.³⁶

”Palolla” Elvi Sinervo tarkoitti kiinni jäämistä, josta oli seurauksena aina rangaistus.³⁷ Kirjoittaminen oli siis sekä oman tilan ottamista että muiden kanssa yhteyteen pääsemistä, erilaisten riskienkin uhalla.

Sallitun kirjoittamisen rinnalla kirjoittamista on vankiloissa aina harjoitettu vankilaviranomaisilta salaa. Yhdenlaisen mahdollisuuden sensuroimattomaan kirjoittamiseen tarjosivat salakirjeet, joita vankilassa yleisesti lähetettiin sekä muurien sisäpuolella että

niiden ulkopuolelle. Salakirjeet voidaan nähdä omapäisyyden muotona, sillä niitä kirjoittamalla vangit uudelleenmäärittivät vankilan käytäntöjä ja käyttivät hyväkseen vankilajärjestelmän aukkoja. Vankilan johto oli hyvin tietoinen salakirjeiden olemassaolosta mutta ei kuitenkaan pystynyt kitkemään tapaa kieltämällä tai rankaisemalla vankeja. Vankilan sisällä salakirjeiden vaihtoon oli useita erilaisia tapoja, esimerkiksi sellikäytävillä, saunassa tai kävelyringissä kädestä käteen vartijan huomaamatta tai tunkemalla kirjeet tikulla lämpöpatterin juuresta menevän raon kautta toiseen selliin. Käytettyjä tapoja olivat myös ”onginta” tai ”piiputtaminen”, joissa kirjeet toimitettiin ikkunoiden kautta sellistä toiseen. Lisäksi kirjeitä voitiin toimittaa luotettavaksi uskotun kuriirin avulla. Tämä luotettu saattoi olla joko henkilökuntaan kuuluva tai toinen vanki, usein kriminaalivanki, joka työskenteli poliittisten vankien keskuudessa esimerkiksi ruuan jakajana ja näin pääsi kosketuksiin useiden eri ihmisten kanssa. Luottamus ostettiin usein erilaisilla tuotteilla, tärkein kauppatavara vankilassa oli tupakka.³⁸ Vankilan työmestari, johon Elvi Sinervo oli lähemmin tutustunut, antoi hänelle tilaisuuden salakirjeiden kirjoittamiseen sisarelleen Sylvi-Kyllikki Kilvelle. Työmestari, salanimeltään Esteri, toimitti Elvi Sinervon kirjeet tämän sisarelle ja kävi joskus henkilökohtaisesti tapaamassa Sylvi-Kyllikki Kilpeä välittäen hänelle tietoa vankilan oloista.

En voi millään kertoa olosuhteista täällä kirjeissäni, koska kaksi on jo pidätetty ja kolmas sensuroitu. Onneksi täällä on eräs ihminen – Ihminen suurella kirjaimella, työmestarina. Hänen ymmärtämyksensä on sitäkin suuriarvoisempi, koska hän on poliittisesti täysin erilainen kuin minä. Olen pyytänyt että hän Helsingissä käydessään kävisi sinun luonasi, nimenomaan kävisi, koska toivoisin, että tutustutte. Hän on jopa tuonut leipää, kun on nähnyt päältä, että olen kovin nälkäinen. Se on jotakin, ei vain leivän vuoksi, vaan myöskin siksi, että se vaarantaa hänen työpaikkansa. Samoin tämä kirje, joten tiedät olla millään tavoin ilmaisematta, miten olet tiedot saanut.³⁹

Näissä salakirjeissä Elvi Sinervo pystyi osittain toteuttamaan sitä, mitä hän kirjoittamisen avulla haki ja mikä oli vankilan sääntöjen mukaan kiellettyä eli asioiden käsitteellistämistä ja merkityksellistämistä kirjoittamalla, pääsyä omaan itseen ja yhteyteen myös muiden kanssa ohi vankilan rajoittavien sääntöjen ja määräysten. Salakirjeissä hän käsitteli virallisessa kirjeenvaihdossa kiellettyjä poliittiseen maailmankatsomukseen liittyviä kysymyksiä ja vankilan oloihin liittyviä aiheita. Kirjeet toimivat purkautumiskanavana vankilassa patoutuneille vihan tunteille vallitsevaa yhteiskunnallista järjestystä, epäoikeudenmukaisuutta ja vankilan välillä mielivaltaisilta tuntuvia sääntöjä ja käytänteitä kohtaan.

Jos olisin tiennyt, että tulee tämä tilaisuus, [mahdollisuus salakirjeeseen JT-L] olisin käyttänyt viime kirjevuoroni toisille. Tällaista tilaisuutta ikävoi erikoisesti silloin, kun syystä tai toisesta tekisi mieli raivota tai räjäyttää tämä talo ilmaan, kun törmää käsittämättömään typeryyteen ja pikkumaisuuteen. Älä luule, että nyt kirjoitan siksi, että toivon jotakin apua. Tiedän että et voi siirtää vuoria. Näinhän sen jo tupakka-asiaassa, jossa minulla olisi vankilasaännöt puolellani. Kirjoitan vain siksi, että minua raivostuttaa, että näistä oloista ei saa kertoa ulos.⁴⁰

Kaunokirjalliseen kirjoittamiseen Elvi Sinervo suhtautui varauksellisesti varsinkin Hämeenlinnan alkuaikoina. Tällöin hän koki vankilaympäristön sekä tilallisesti että ajallisesti vaikeaksi paikaksi kirjoittaa. Vankien aika oli vankilaviranomaisten kontrolloimaa ja se perustui tiukkaan jäsenneltyyn päiväjärjestykseen. Myös tehtaissa käytiin taistelua ajasta työajan sisällä. Uutta tehdasjärjestystä pyrittiin juurruttamaan ottamalla käyttöön työsäantöjä, jotka säätelivät tarkasti työntekijöiden ajan- ja tilankäyttöä. Pyrkimys oli luoda edellytykset keskeytymättömälle ja täsmällisiin kellonakoihin sidotulle työlle ja erottaa toisistaan työ- ja vapaa-aika. Huolimatta näistä pyrkimyksistä tehdasjärjestys ei kuitenkaan ollut aukoton, vaan sen sisällä työntekijöillä oli mahdollisuus jossain määrin hallita oman aikansa käyttöä. Tämä oman ajan hallinta oli hetkittäistä, tiettyjen tilanteiden hyväksikäyttöä, ja se esiintyi esimerkiksi myöhästelynä ja taukojen venyttämisinä.⁴¹ Sama pyrkimys näkyi myös vankilassa. Kontrolloidun ajan sisällä vangit oppivat ottamaan omia hetkiä, jotka ajallisesti saattoivat olla lyhyitä mutta kantoivat sisällään tärkeää merkitystä oman ajan hetkittäisestä hallitsemisesta. Elvi Sinervo esimerkiksi kirjoitti ja luki henkilökunnalta salaa työhuoneella ollessaan. Mahdollisuudet yhtäjaksoiseen kirjoittamiseen, jota ainakin proosamuotoinen kirjoittaminen vaati, olivat kuitenkin vähäiset. Pitkäjännitteiseen kaunokirjalliseen kirjoittamiseen Elvi Sinervo tarvitsi oman ajan lisäksi konkreettista omaa tilaa, sillä hän koki mahdottomaksi kirjoittaa toisten läsnä ollessa yhteisessä sellissä.

Yksin vai yhdessä

Alf Lüdtken ajatus omapäisyydestä on moniselitteinen, ja se pitää sisällään sekä itseen olemisen (*bei sich sein*) että muiden kanssa yhdessä toimimisen (*mit anderen sein*). Lähtökohtana olivat aina työntekijän omat henkilökohtaiset ja välillä ristiriitaisetkin tarpeet, ja ne saattoivat ilmetä usealla eri tavalla, kuten esimerkiksi edellisessä luvussa kuvailtuina päiväunelmina, poissaolevuutena, omien taukojen ottamisena, oman työn tekemisenä työaikana mutta myös esimerkiksi keskinäisenä kisailuna ja hullutteluna. Oman ajan ja tilan tavoittelussa ei siis ollut kyse työpaikan ja työyhteisön sääntöjen ja käytänteiden

den kyseenalaistamisesta kokonaan vaan ennen kaikkea pienistä mutta merkityksellisistä teoista näiden sisällä.⁴²

Elvi Sinervon kirjeistä välittyy kuva, että vankila-aika oli hänelle tasapainoilua toveri-piiriin yhtenäisyysvaatimuksien, ihmisten kaipuun ja oman yksityisyyden tarpeen välillä. Liiallinen yksinolo oli vaikeaa, koska asioita ei päässyt purkamaan muiden kanssa ja ajatukset, tuska ja mielikuvat saattoivat ”kasvaa yli päään”, niin kuin hänelle kävi Turun lääninvankilassa ollessaan. Nämä ajatukset aiheuttivat mielisairauden pelkoa ja myös itsemurhan mahdollisuus kävi hänen mielessään.⁴³ Tällöin Elvi Sinervo pääsi samaan selliin kahden muun poliittisen vangin kanssa ja hän koki tilanteen hetkeksi helpottuvan.

Michel Foucault'n mukaan länsimaisen vankilalaitoksen pää tavoitteeksi vakiintui rikollisten kasvattaminen ja parantaminen vallitsevan diskurssin mukaisiksi yksilöiksi. Rangaistus ei siis ollut hyvitys vain rikoksen uhrille vaan koko yhteiskunnalle. Kasvatusmenetelminä käytettiin eristämistä, työntekeä ja progressiivista järjestelmää. Eristämisen merkitys pohjautui ajatukseen pitää erilainen vankiainees toisistaan erillään epätoivottavien ajatusten leviämisen ehkäisemiseksi. Sen lisäksi eristäminen nähtiin positiivisena välikappaleena vankien parantumisprosessissa. Ajateltiin, että yksin ollessaan vangilla oli aikaa pohtia niitä asioita, joiden vuoksi hän oli vankilassa. Progressiivinen järjestelmä puolestaan sisälsi ajatuksen rangaistusajan jakamisesta kolmeen tai neljään eri kategoriaan, joissa vangin oli mahdollista edetä käyttäytymisensä perusteella kohti laajempia oikeuksia tai vaihtoehtoisesti huonon käytöksen perusteella pudota luokituksessa alaspäin.⁴⁴ Suomen vankiloissa järjestelmä otettiin käyttöön vähitellen 1860-luvun lopulta alkaen.⁴⁵

Huolimatta näistä yleisistä periaatteista järjestelmä ei kuitenkaan aina vankiloissa toiminut ajatellulla tavalla. Hämeenlinnassa järjestelmän toimivuuden estivät muun muassa poliittisten vankien haluttomuus sopeutua progressiiviseen järjestelmään⁴⁶, ja eristämisen teki mahdottomaksi vankiloita vaivaava tila-ongelma, jatkosodan aikana sellin saattoi jakaa kolmekin naista. Elvi Sinervon kokemuksen mukaan heitä ei pidetty ihmisinä, vaan ”karsinoinhin suljettuina elukoina”. Niinpä samoin kuin yksinäisyys Turun aikana oli aiheuttanut ahdistusta, aiheutti sitä Hämeenlinnassa jatkuva yhdessäolo muiden kanssa ja asuminen ahtaassa. Syksyllä 1942 hän kirjoitti Sylvi-Kyllikki Kilvälle:

Asuin jo niin kauan kahden muun kanssa, että totesin sen olevan tuhoista. Sitä ei voi käsittää ennenkuin sen kokee. Olin murhaan valmis ja koin mielentiloja, joista en viitsi edes puhua. Pääsin sitten kahdeksi viikoksi yksin ja se auttoi huomattavasti, kunnes yhtäkkiä minut taas siirret-

tiin takaisin. Kieltäydyin muuttamasta tavaroitani takaisin. Tytöt sanoivat että muille siitä olisi tullut johtokunnan reissu ja vettä-leipää kellarissa. Minut ajettiin takaisin työhuoneeseen ja vartija muutti tavarani. Minkä voin? Sitten kahdelta loppui tuomio, joten yhteen selliin jäi vain yksi. Aloin pontevasti pyrkiä tuohon selliin ja sainkin lopuksi johtajan luvan. Vartiopäällikkö muuten jo ilmoitti että kolmas tyttö tulee varmasti ja uhkasi minua kurinpitorangeistuksella. Niin tulee käymäänkin ja minä asun kyllä kahden kanssa niinkauan kuin hermoni kestävät, mutta jonakin hetkenä se on lopussa ja silloin tulee katastrofi [--].⁴⁷

Elvi Sinervo koki, ettei hänellä ollut sitä samaa voimaa kestää vankilan suljettua ja säänneltyä tilaa kuin hänen poliittisilla vankitovereillaan, ja siksi hän toistuvasti joutui tilanteeseen, jossa hän ei enää kestänyt, vaan ahdistus purkautui tavalla tai toisella. Sylvi-Kyllikki Kilvelle hän kuvasi ”painajaisunimaista tilaansa” seuraavasti:

Mutta se käy kimppuun kuin kaatumatautikohtaus ja tekisi mieli huutaa kaiken tähden ulkona ja täällä. Eikä mikään voi auttaa, ei edes se, että pääsisin pois, koska nyt tiedän mitä tämä on, ja niin monet jäävät tänne. Minun koko elämäni on muodostunut sellaiseksi kuin rystysillä hantattaisiin kylkiluita (tuon kuvittelevinen saa hermoni tärisemään ja siksi se parhaiten kuvaa sietämättömyyden käsitettä). Kaikki lohdutukset olen jo ajatellut, perusteellisesti haukkunut, todennut että olen heikko raukka jne.⁴⁸

Ahdistusta aiheuttivat sekä vankilan sisäiset että sen ulkopuolella olevat asiat. Vankilaan joutuessaan Elvi Sinervo joutui eroamaan perheestään, pojastaan ja miehestään, ja kirjeistä ilmenee huoli näiden kohtalosta ja hyvinvoinnista sekä kaipaus. Vankilan oloissa ahdistusta herättivät kuristavien määräysten lisäksi fyysinen puute ravinnosta sekä huonot ja ahtaat asumisolot. Pahimmillaan ahdistus tuntui fyysisenä kipuna, välillä raivona ja vihana, joka ”uhkasi halkaista pään”.⁴⁹

Elvi Sinervo tarvitsi yksinoloa myös kaunokirjallisen tuotannon luomiseen, ja välillä hän sai osan ahdistuksestaan kanavoitua kirjoittamiseen, erityisesti runoihin, joiden luomista hän kuvasi ”höyryjen päästämisenä”.⁵⁰ *Pilvet* kokoelmassa on useita runoja, jotka kertovat ahdistuksesta erilaisin metaforin, esimerkiksi sairautena, mustina lintuina, syvänmeren kalana, noitarumpuna, surueläiminä. Hän kuvasi runoissaan ahdistuksen tuloa ja toivetta päästä pois:

Mua huuto kantaa yli tumman veen
kuin hyökylaine rantaan kaukaiseen.
On siellä onni, unohduksen maa.
Pois sinne himoon, täältä pois.⁵¹

Toive päästä pois ja saada olla yksin aiheutti sen, että välillä Elvi Sinervo rikkoi jopa tahallisesti vankilan sääntöjä saadakseen rangaistuksen, joka useimmiten tarkoitti eristys-selliä vedellä ja leivällä. Tällöin hän ikään kuin käänsi rangaistuksen positiiviseksi itselleen

ja käytti rangaistusselliä tilana, johon sitä ei ollut tarkoitettu, saavuttaakseen omat tarkoituksetperänsä. Teräksen mukaan sama ilmiö esiintyi tehdasmiljöössä, jossa työpaikan tilankäyttö ei ollut pelkästään tehdassääntöjen määrittelemää vaan työntekijät antoivat tehtaan tiloille omia merkityksiään.⁵² Eristyssellin yksinäisyys houkutti Elvi Sinervoa huolimatta niistä ankeista fyysistä olosuhteista, nälästä, kylmästä ja kosteudesta, joita linnan maakerroksissa sijaitseva selli edusti. Keväällä 1943 hän kirjoitti sisarelleen asiasta:

Mutta kun nyt lankesi se edellinenkin 4 vrk., niin saan kai istua 8 vrk. [rangaistuskopissa, JT-L], järsii leipää 400 g päivässä ja ryypätä vettä. En vain tiedä yhteen menoonko. Kylmä täällä on, kylmempi kuin ryssän helvetissä, kun villahousutkin viedään jalasta. Mutta mitä pienistä, saa taas olla yksin – siitä on tullut intohimoni, vaikka en sitä muuhun käytä kuin uneliaaseen torkkumiseen. Tuotakaan asiaa ei ymmärrä ennen kuin on kokenut. [--] Asia on kai niin että sääntöjen mukaan vangilla on oikeus yksinasumiseen, ja jos minä katson paremmaksi asua täällä maakerroksissa, ei heillä ainakaan ole oikeutta rangaista siitä. Aion käyttää tätä oikeutta, kun oikein ahdistaa.⁵³

Elvi Sinervo tiedosti ne murtumat vankilan säännöissä, jotka tarjosivat hänelle mahdollisuuden omaan tilaan ja hän aikoi hyödyntää niitä aina tarvittaessa. Kesällä tai syksyllä 1943 Elvi Sinervo siirrettiin rangaistuksena sääntöjen rikkomisesta kahdeksi kuukaudeksi takaisin pakkoluokkaan, mikä tarkoitti sekä omaa aikaa että tilaa kirjoittamiseen: ”Tämä yksinäinen selliaika on ollut mukavaa. Sain kirjoittaa hiukan yhtäjaksoisemmin. Tietysti on kiusallista vahtia aina, onko silmä läpässä, mutta iltaisin ja pyhinä.”⁵⁴

Rangaistuksen päätyttyä oli taas palattava muiden joukkoon, ja ahdistuskierre alkoi alusta:

Onnellisimmat hetket täällä olen viettänyt rangaistuksella. Viimeinen 2 kk:n yksinäisellä oli jo autuus. [--] Oli vaikeata tulla takaisin monien joukkoon, en tiennytkään sitä, ennen kuin se vaikeus pakkautui huutona. Sitten olisi parempi olla, mutta siitä on seurauksena nöyryyttävä häpeän tunne, uusi ahdistuksen siemen. Ja niin alkaa taas uusi kasvaa kuin lumipallo – purkaukseen joskus, jollakin tavoin.⁵⁵

Lüdtken mukaan omapäisyys on pyrkimystä saada jonkinlainen hengähdystauko ja paeta edes muutamaksi minuutiksi kohtuuttomia vaatimuksia ja paineita.⁵⁶ Yksinäisyyteen pakenemiset olivat Elvi Sinervolle ”irtiottoja” sekä vankilan päiväjärjestyksestä että toveripiirin vaatimuksista.

Kirsi Mäen mukaan jokaisen poliittisen vangin oli vankilaan tullessaan tehtävä eräänlainen identiteettipoliittinen valinta. Osoittaessaan katumusta ja tehdessään yhteistyötä vankilaviranomaisten kanssa hän samalla sulki tiensä poliittisten vankien toveripiiriin, mutta jos hänen sijaan valitsi toveripiirin jäsenyyden, oli hänen sopeuduttava sen luomiin sääntöihin.⁵⁷

Elvi Sinervo koki kuitenkin oman roolinsa poliittisten vankien toveripiirissä ajoittain ahdistavana, koska hän ei omasta mielestään aina pystynyt käyttäytymään sen vaatimien normien mukaan. Tämä näkyi muun muassa omien ahdistuskausien kokemuksessa. Poliittisten vankien keskuudessa ahdistus nähtiin sopimattomana, sillä yksilölliset tunteet oli siirrettävä syrjään poliittisen tarkoituksenmukaisuuden tieltä. Vankilan johdolle oli annettava kuva voimakkaasta, yksimielisestä, säröttömästä rintamasta, jossa jokainen tais-teli yhteisen hyvän puolesta, itsensä unohtaen. Elvi Sinervo näki omat ahdistuskautensa säröinä tässä rintamassa, mutta ei voinut kuitenkaan asialle mitään. *Pilvien runo Pois ker-too ahdistuksen tulosta ja siitä, miten Elvi Sinervo koki, että hänet hyväksyttiin vain voi-makkaana ja rohkeana:*

Kätken kasvoni,
sillä ne ovat rumat.
Rakastitte iloa ja rohkeutta,
Nauruani,
Joka kajahti elämän vuorelta.
Mitä te minusta tiesitte!
Kun kärsimys tuli,
kun surueläimet hiipivät rotkoistaan,
ette tunteneet minua enää,
ette tekään, rakastavat.⁵⁸

Vaikka Elvi Sinervo ei aina ja kaikissa asioissa tuntenutkaan itseään osaksi toveripiiriä ja koki olevansa kykenemätön täyttämään kaikkia sen oletettuja vaatimuksia, niin hän kuitenkin piti tärkeänä yhteyttä näihin ihmisiin ja oli monella tapaa mukana heidän toiminnassaan. Se, että hän edelleen sai toimia osana poliittisten vankien toveripiiriä, osoittaa, ettei hän mennyt oman tilan tavoittelussaan liian pitkälle. Lüdtke korostaakin itseku-rin merkitystä suhteessa omapäisyyteen. On pidettävä mielessä oman toimintansa rajat suhteessa työtovereihin ja työympäristöön, jotta yhteisön toimintakyky säilyy.⁵⁹

Suhde vankilalaitokseen ja sen henkilökuntaan

Poliittisten vankien keskuudessa ei ollut vankilan puolestapuhujia; vankeuden oikeutus ja merkitys kiellettiin. He näkivät oman aiemman toimintansa, sen jonka takia he olivat vankilassa, oikeana ja systeemin, joka heidät oli tuominut, vääränä. Tämä sai tietenkin poliittiset vangit toimimaan kaikin tavoin vankilalaitosta ja sen edustamaa ideologiaa ja järjestelmää vastaan, Elvi Sinervon sanoin: ”Tämä talo ei rehellisyyttä ansaitse eikä se ole täällä peenkään arvoinen (eikä missään, paitsi puheissa). Minä rikon sääntöjä niin paljon

kuin ikinä voin, salaa tietysti”.⁶⁰ Valehtelu kuului vankilamaailmaan samoin kuin sääntöjen kiertäminen kaikin mahdollisin keinoin. Piia Metsä-Tokila puhuu työläismoraalista, joka ajoi poliittiset vangit tekoihin, jotka virallinen poliittinen valta oli määritellyt laittomiksi. Työläismoraali myös oikeutti valehtelun ja sääntöjen kiertämisen vankilassa.⁶¹

Vankilan sääntöjen rikkominen oli arkipäivää vankien keskuudessa, se oli oman tilan ottamista mutta myös tietoista vastarintaa vankilan sääntöjä ja sen edustamaa järjestelmää vastaan. Poliittisten vankien toveripiirin toiminnassa voidaan nähdä monenlaisia oma-päisyyden muotoja. Jossain määrin se oli kollektiivisesti johdettua, mutta se piti sisällään yksilöiden vaihtelevat käytännöt oman tilan ottamiseksi. Kollektiivista vastarintaa harjoitettiin sähkötyksellä, toisin sanoen koputtamalla sellien seiniin ja pattereihin viestejä tovereille, omien juhlien järjestämisellä, keskusteluilla, työurakoiden alittamisilla, salaisella kirjeenvaihdolla, ruokapakettien välittämisillä, opiskelulunttien ja muun kirjallisen materiaalin kierrättämisillä.⁶² Näiden lisäksi monet pienet, henkilökohtaiset sääntöjen rikkomukset olivat tärkeitä henkireikiä. Elvi Sinervo kertoi, miten hän kevään tulosta huumautuneena katseli keväistä maisemaa ikkunastaan, samoin hän kertoi, miten hän sellissään kirjoitti, tarkkaillen koko ajan ovisilmää vartijan tulon pelosta, tai miten hän salakuljetti kynää hameensa helmaan ommellussa saumassa ja söi perunat pesemättömine kuorineen, kaikki nämä kiellettyjen listalla olevia.

Yksi arkipäivän selviytymiskeino oli huumori. Elvi Sinervo koki, että ilman sitä hän ei olisi selvinnyt vankilassa. Tämä puoli löytyy myös hänen kirjeistään, joissa hän muun muassa ironisoi vankilan arjella.

Kirjoitan tätä hyvin kummallisessa paikassa, nim. rangaistuskopissa, kynällä, jonka olen ommellut hameeni saumaan. Merkillinen on tämän talon oikeusjärjestys – ensin ei millään rangaista kun olisi syytäkin, nyt sen sijaan jouduin tänne viattomana kuin lammas – meitä otettiin summamutikassa 4 rivistä puhelemisesta, näyttää siltä, että pituuden mukaan tai nenän mallin mukaan.⁶³

Ahveniston mukaan ironisoiva huumori oli esimerkiksi tehdastyöläisillä keino selvittää kohtuuttomista vaatimuksista ja asettaa auktoriteettiasemassa olevat naurunalaisiksi.⁶⁴ Julkinen nauraminen saatettiin kuitenkin vankilahenkilökunnan taholta tulkita kapinaksi, josta seurauksena oli rangaistus.⁶⁵ Suoran nauramisen sijaan käytettiinkin hymyilyä. Hymy oli tervehdys, hyväksymisen osoitus ja sillä viestittiin yhteenkuuluvuutta. Hymyily saattoi ärsyttää vankilahenkilökuntaa, mutta he eivät voineet estää sitä. Novellissaan ”Huuto” Elvi Sinervo kuvasi hymyä seuraavalla tavalla:

Täytyy kestää. Ei saa murtua. Täytyy kulkea pää pystyssä. Täytyy hymyillä. Vain ihminen hymyilee. Minä olen yksi *meistä* ja hymyilen *meille*. *Me* hymyivät minulle... Hymy on tärkeintä. Hymyn heittäisin kaikkien ylle, siinä vasta totuus.⁶⁶

Tärkeän merkityksen hymy saa myös pienoisromaanissa *Toveri älä petä*, jossa alun perin toveripiirin ulkopuolelle jätetty Marja otetaan siihen mukaan hyvin sujuneen koe-tuskautensa jälkeen. Ensimmäinen merkki tästä on toverien hymyily.

Kevät oli jo muuttunut kesäksi, mutta en sitä huomannut. Kevät ja kesä alkoi minulle vasta sinä päivänä, kun Laina ensi kerran hymyili minulle ulos tullessani. En ensin uskaltanut hymyillä vastaan, sillä en uskonut, että hymy oli tarkoitettu minulle. Mutta samalla kävelyllä jo Annikin hymyili minulle, ja kun katsoin Elsaan, niin hänkin hymyili. Se ei ollut unta, se oli totta. Jokainen poliittinen, johon katsoin, hymyili.⁶⁷

Vankilan erilaiset tilat saivat alkuperäisestä tarkoituksesta poikkeavia merkityksiä toimiessaan poliittisten vankien toiminnan näyttämönä. Esimerkiksi saunassa, jonne vartijat eivät tulleet, pidettiin erilaisia juhlia ja kävelyrinki saattoi toimia vappumarssin areenana. Elvi Sinervo käytti muun muassa hammaslääkärikäyntejä tutustuakseen kriminaalivankien elämään.⁶⁸ Vankilalaitoksen omaksuman eristämisideologian mukaisesti poliittiset vangit oli eristetty kriminaalivangeista, ja siksi näiden kahden ryhmän välille ei juuri syntynyt kontakteja. Kysymys oli sekä vankilaviranomaisten että poliittisten vankien keskuudessa ylläpidetystä jaosta. Joutuessaan vankilaan yksilö ei itsestään selvästi omannut poliittisen vangin identiteettiä, vaan se vaati kehittyäkseen riittävän poliittisen tietoisuuden tason, poliittisten vankien toiminnan ja tavoitteiden hyväksymisen ja eron tekemisen muihin, kuten esimerkiksi muihin vankiryhmiin ja vankilan henkilökuntaan.⁶⁹ Elvi Sinervon kirjeistä ilmenee kuitenkin utelias suhtautuminen kriminaalivankeihin ja pyrkimys päästä yhteyteen heidän kanssaan vastoin sekä vankilan että osittain myös toveripiirin sääntöjä. Hän oli muun muassa salaisessa kirjeenvaihdossa ”erään irtolaisen kanssa” ja sai sitä kautta ”tirkistysreiän” kriminaalivankien elämään. Se, mitä hän tätä kautta sai selville, järkytti häntä, ja pääsyyllyiseksi tähän hän näki vankilalaitoksen, sillä hänen mielestään suurin osa kriminaalivangeista ei ollut pilalla vankilaan tullessaan mutta kyllä sieltä lähtiessään, koska ”kaikki täällä vääntyy vinoon, tässä talossa”.⁷⁰

Elvi Sinervo toimi monessa asiassa poliittisten vankien puhutorvena heidän perätesään oikeuksia, joita vankilan henkilökunta heidän mielestään heiltä riisti. Hän teki valituksia oikeusministerille ja puhui toveriensa puolesta johtokunnassa. Hän valitti vankilan oloista, muun muassa sellien ahtaudesta, hygieniaoaloista ja tupakkaoikeuden menettämisestä.⁷¹ Vaikka varsinkin sodan alkupuolella tiedettiin, että valituksilla harvemmin oli mahdollista muuttaa olevia oloja, niin niiden tekeminen koettiin kuitenkin tärkeänä,

sillä näin haluttiin näyttää ne epäoikeudenmukaisuudet, joita vankilassa oli. Valitukset vankilan ulkopuolelle voidaan nähdä omapäisenä toimintana Hämeenlinnan johtoa kohtaa. Vangit tiesivät omat lakisääteiset oikeutensa, joita vankilan johto pyrki heiltä poistamaan, ja valittamalla he pyrkivät määrittämään uudelleen omia oikeuksiaan vankilaympäristössä.

Elvi Sinervo koki, että hänen asemansa vankilassa oli jossain määrin parempi kuin toisten poliittisten vankien, ja siksi hänen oli mahdollisuuksien mukaan toimittava muidenkin puolesta. Hän pohti tätä erikoisasemansa syytä monesti kirjeissään. Suhteessa muihin poliittisiin vankeihin, erityisesti toveripiiriin kuuluviin, hän oli taustaltaan poikkeava, sillä hän tuli kommunistisen liikkeen ulkopuolelta. Tämän vuoksi vankilaviranomaiset saattoivat ajatella, että häneen olisi helpompi vaikuttaa kuin tiukasti ideologisesti sitoutuneisiin kommunisteihin. Syy erikoiskohteluun saattoi myös olla hänen asemassaan kirjailijana, jolla oli vapauduttuaan mahdollisuus tuoda julkisuudessa esiin niitä epäkohtia, joihin hän vankilassaoloaikoinaan oli törmännyt. Kolmas vaikuttava seikka oli hänen sisarensa, kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilven aktiivinen toiminta poliittisten vankien puolestapuhujana. Sekä Elvi Sinervon että sisaren julkinen asema toi mukanaan valtaa, jota muilla vangeilla ei ollut.

Vaikka Elvi Sinervon suhtautuminen vankilalaitoksessa vallitsevaan ideologiaan oli erittäin kielteinen, hän ei kuitenkaan kategorisesti liittänyt sitä kaikkeen mitä hän vankilassa koki. Tämä tuli näkyviin esimerkiksi hänen suhtautumisessaan vankilahenkilökuntaan. Hän koki, että ideologinen ilmasto vaikutti vankilan henkilökuntaan negatiivisesti ja henkilökunta oli omaksunut työpaikallaan vallitsevan ideologian mukaisen halveksivan suhtautumisen poliittisiin vankeihin. Elvi Sinervo löysi kuitenkin henkilökunnan joukosta myös poikkeuksia, ihmisiä, joiden henkilökohtaiset ominaisuudet ja käyttäytyminen vaikuttivat siihen, ettei hänen käsityksensä vankilasta ollut täysin kielteinen. Näitä ihmisiä olivat ennen kaikkea kirjeitä välittävä työmestari ”Esteri”⁷² mutta myös esimerkiksi Turun vankilan johtaja, jota Elvi piti humanina ja avarakatseisena ihmisenä, ja Hämeenlinnan opettaja, joka vankilan johdon vastustuksista huolimatta pyrki saamaan vangeille edes jonkinlaista sivistävää ohjelmaa vankilan arkipäivässä. Nämä muutamat poikkeukset näyttäytyivät Elvi Sinervolle inhimillisinä ihmisinä, eivät asemansa kautta vastustajina, joihin heitä helposti muiden poliittisten vankien keskuudessa pidettiin.

Omapäisyys vankilassa

Alf Lüdtken omapäisyys-käsitteen avulla voidaan poliittisten vankien tutkimukseen tuoda uusi näkökulma, jossa valtaa ei tarkastella pelkästään myöntymisen tai vastarinnan kautta vaan nostetaan esiin yksilön kokemus sekä hänen tarpeensa ja tapansa tehdä erilaisia arkipäivän valintoja oman ajan ja tilan saamiseksi. Vaikka vankilan ja tehdasyhteisön rinnastaminen saattaa näyttää oudolta, sille on kuitenkin perustelunsa. Tehdasyhteisöt olivat 1900-luvun taitteen molemmin puolin vielä melko paternaalisia yhteisöjä, joissa työntekijöiden elämä oli ylhäältäpäin määriteltyä. Kuten Alf Lüdtker sekä muun muassa Kari Teräs ja Inkeri Ahvenisto Lüdtken nojautuen osoittavat, työntekijöillä oli kuitenkin omat tapansa ottaa omaa aikaa ja tilaa suhteessa heitä rajoittaviin sääntöihin ja rajoituksiin. Vaikka suora patriarkaalinen valvonta vähitellen väistyi, tilalle tuli erilaisten sääntöjen kautta työntekijöiden uudenlainen valvonta sekä työajan että -tilan suhteen.⁷³ Vaikka vankilassa elämisen rajat olivat vielä ahtaammat kuin tehdasyhteisössä, niin myös siellä vangeilla oli omat tapansa etsiä omaa tilaa ja aikaa sekä suhteessa vankilan sääntöihin ja henkilökuntaan että vankitovereihin. Voi ajatella, että Alf Lüdtken ajatus omapäisyydestä tulee esiin sitä paremmin mitä säännellympi ja rajatumpi ympäristö on, sillä näissä oloissa pienimmätkin oman ajan ja tilan ottamiset korostuvat ja saavat suurempia merkityksiä.⁷⁴

Artikkelissani pohdin kirjailija Elvi Sinervon tapoja ottaa omaa aikaa ja tilaa vankilan arkisissa käytänteissä sekä suhteessa poliittisten vankien toveripiiriin että vankilaviranomaisiin. Vaikka hän ajoittain koki olevansa erityisasemassa suhteessa muihin poliittisiin vankeihin muun muassa taustansa ja sisarensa kansanedustaja-aseman ja aktiivisen toiminnan vuoksi, en näe Elvi Sinervon käyttäytymistä poliittisten vankien toveripiirissä ainutlaatuisena. Hänen laillaan muutkin toveripiirin jäsenet pyrkivät omien tarpeidensa ja mahdollisuuksiensa mukaan hankkimaan itselleen omaa tilaa ja aikaa omapäisillä arkipäivän valinnoillaan sekä suhteessa toveripiiriin että vankilan sääntöihin ja henkilökuntaan. En pyri kiistämään toveripiirin tärkeyttä poliittisen vangin identiteetin muodostumisessa, mutta haluan tuoda sen rinnalle yksilöllisemmän näkökulman. Toveripiirin toiminta voidaan nähdä kollektiivisena omapäisyyden ilmentymänä, mutta sen sisältä on löydettävissä yksilöllisiä äänenpainoja ja valintoja, jotka hukkuvat jos korostetaan vain kollektiivisuutta. Omapäisesti toimimalla yksilöt kyseenalaistivat vankilan käytäntöjä ja toveripiirin toimintamuotoja ja samalla määrittelivät uudelleen poliittisen vangin identiteettiä sekä yksilöettä ryhmätasolla.

Viitteet

- 1 Salmi-Niklander 1989, 56.
- 2 Corcoran 2006, 224.
- 3 Corcoran 2006, 93–96, 105.
- 4 Tuohela 2008, 43–44.
- 5 Leskelä-Kärki 2006, 607–608.
- 6 Tasavallan suojelulakiin perustuvan turvasäilöasetuksen mukaan ”henkilö, joka on harjoittanut tai johon nähden on perusteltua aihetta otaksua, että hän tulee harjoittamaan maanpuolustusta vahingoittavaa tai valtakunnan suhteita muihin valtioihin huonontavaa toimintaa” voitiin vangita ja sulkea turvasäilöön. Mäki 2001, 6.
- 7 Vuosien 1920–1944 välisenä aikana Suomessa tuomittiin n. 4000 henkeä valtiopetoksesta tai sen valmistelusta sekä n. 600 maanpetoksesta. Tuomituista noin neljäsosa oli naisia. Savolainen 2000, 3.
- 8 Rentola 1994, 218–290, 333–338.
- 9 Elvi Sinervon kirjelmä Korkeimmalle oikeudelle (kopio). Elvi Sinervon henkilöarkisto. Kansan arkisto.
- 10 Lüdtker 1993, 40–45.
- 11 Teräs 2001, 26. Teräksen lisäksi arkipäivän politiikan käsitettä tutkimuksissaan ovat Suomessa hyödyntäneet muun muassa Kirsi Vainio-Korhonen artikkelissa (2006), jossa hän käsitteli kaupunkilaispiikojen elämisen ehtoja ja rajoja 1770-luvulla, Inkeri Ahvenisto väitöskirjassaan (2008) Verlan tehdasyhteisöstä sekä Sami Suodenjoki työväenliikkeen läpimurtoa maalaisyhteisössä tutkivassa väitöskirjassaan (2010).
- 12 Käytän tästä lähtien artikkelissa omapäisyys-sanaa tarkoittaessani Lüdtker luomaa *Eigensinn*-termiä.
- 13 Lüdtker 1993, 54–56; Lüdtker 1995, 227.
- 14 Lüdtker 1993, 48–49, 54.
- 15 Teräs 2001, 27–28; Suodenjoki 2010, 48–50. Suodenjoki käyttää omapäisyyden käsitettä enemmän ruotsalaistutkijoiden tapaan mieltäen sen kunnollisuuden kääntöpuoleksi, uppinniskaisuudeksi yhteisön määrittämiä käyttäytymisnormeja kohtaan.
- 16 Teräs 2001, 25–26.
- 17 Turtiainen 1978, 30.
- 18 Vuonna 1989 ilmestyi Ulla-Maija Peltosen toimittama antologia, joka koostuu lyhyestä johdannosta poliittisten vankien elämään ja kolmen vangin kirjeistä ja muistelmista. Samana vuonna Kirsti Salmi-Niklander julkaisi aiheesta artikkelin Naistutkimus-lehdessä. Aiheesta on lisäksi olemassa Hanna Savolaisen (2000) ja Kirsi Mäen (2001) pro gradu -työt, jotka ovat asettelmaltaan melko lähellä toisiaan.
- 19 Metsä-Tokila 2011, 98, 101.
- 20 Salmi-Niklanderin mukaan Hämeenlinnan poliittisten vankien muodostama toveripiiri reagoi vankilan säätelevään ja tukahduttavaan järjestelmään luomalla oman yhtä tiukan ja koko ruumiiseen ulottuvan sääteilyjärjestelmän. Tämän kurijärjestelmän peruspilareita olivat tunteiden hallinta, sääntöjen liioitellun tarkka noudattaminen, omat luokittelujärjestelmät, oma rangaistusjärjestelmä ja oman päiväjärjestyksen, ”punaisen päiväjärjestyksen”, kehittäminen vankilan päiväjärjestyksen aukkoihin. Salmi-Niklander 1989, 52–53, 56.
- 21 Metsä-Tokila 2011, 110.
- 22 Lüdtker 1993, 61–62; Lüdtker 1995, 228.
- 23 Ahvenisto 2008, 260.
- 24 Myös Joni Krekolan näkee myyttisiä aineksia kommunistisen kertomaperinteen luomassa kuvassa poliittisesta vankeudesta, mutta hän ei pysty niitä kaikilta osin kyseenalaistamaan, vaan tietyllä tasolla vahvistaa myyttiä edelleen. Krekola 2006, 78.
- 25 Elvi Sinervo Aira Sinervolle 7.6.1941. Elvi Sinervon henkilöarkisto. Kansan arkisto.
- 26 Havel 1990, 10.
- 27 Leninistä Service 2004, 128, 143. Gramscista katso Leila Koivusen ja Taina Syrjämaan artikkeli tässä teoksessa.
- 28 Elvi Sinervo Aira Sinervolle 24.7.1941, Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 29 Wuolijoki 1987, 371.
- 30 Lüdtker 1993, 54.
- 31 Elvi Sinervo Alma Sinervolle 14.12.1941, Elvi Sinervon henkilöarkisto. Kansan arkisto.

- 32 Elvi Sinervo Aira Sinervolle 24.7.1941, Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 33 Elvi Sinervo vankilavihko, Elvi Sinervon henkilöarkisto, Poliittiseen vankeuteen liittyvät asiakirjat Cb, Kansan arkisto.
- 34 Ahvenisto 2008, 262.
- 35 Elvi Sinervo Aira Sinervolle 18.3.1942. Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 36 Elvi Sinervon salakirje Sylvi-Kyllikki Kilvelle, päiväämätön, Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 37 Rangaistusmuotoja olivat muun muassa eristäminen muista vangeista määrääjäksi, vesi-leipärangaistus (3–8 vrk), pimeä selli ja kova vuode sekä kirje- ja tapaamisoikeuden menettäminen määrääjäksi. Peltonen 1989, 14.
- 38 Peltonen 1989, 17–18; Savolainen 2000, 75–76.
- 39 Elvi Sinervon päiväämätön salakirje Sylvi-Kyllikki Kilvelle, Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 40 Elvi Sinervon päiväämätön salakirje Sylvi-Kyllikki Kilvelle, Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 41 Teräs 2001, 88–90.
- 42 Lüdtke 1993, 50–58; Ahvenisto 2008, 260, 267; Teräs 2001, 27.
- 43 Elvi Sinervo Aira Sinervolle 29.6.1941 ja 6.7.1941. Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto. Novellissaan ”Huuto” Sinervo pohtii itsemurhan mahdollisuutta poliittisen vangin näkökulmasta. Mutta lopulta hän kuitenkin torjuu tämän vaihtoehdon, sillä poliittisten vankien näkökulmasta se merkitsisi murtumista vastapuolen edessä ja vastapuolen voittoa ja samalla säröä siinä yhteneväisessä, vahvassa kuvassa, jota toveripiiri pyrki itsestään luomaan. Sinervo 1948, 134–136.
- 44 Foucault 1980, 261–280.
- 45 Antikainen 2004, 18–19.
- 46 Salmi-Niklander 1989, 44.
- 47 Elvi Sinervo Sylvi-Kyllikki Kilvelle, päiväämätön salakirje. Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 48 Elvi Sinervo Sylvi-Kyllikki Kilvelle, päiväämätön salakirje. Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 49 Elvi Sinervo Sylvi-Kyllikki Kilvelle, päiväämätön salakirje. Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 50 Elvi Sinervo Sylvi-Kyllikki Kilvelle 20.2.1944. Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 51 Sinervo 1944, 92–93.
- 52 Teräs 2001, 108.
- 53 Elvi Sinervo Sylvi-Kyllikki Kilvelle, päiväämätön salakirje. Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 54 Elvi Sinervo Sylvi-Kyllikki Kilvelle, päiväämätön salakirje. Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 55 Elvi Sinervo Sylvi-Kyllikki Kilvelle, päiväämätön salakirje. Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 56 Lüdtke 1993, 52.
- 57 Mäki 2001, 103.
- 58 Sinervo 1944, 90. Samaa tematiikkaa Elvi Sinervo käsittelee myös novellissaan ”Huuto”, Sinervo 1948, 134.
- 59 Lüdtke 1993, 57–58.
- 60 Elvi Sinervo Sylvi-Kyllikki Kilvelle, päiväämätön salakirje. Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 61 Metsä-Tokila 2011, 107–109.
- 62 Kts. näistä esim. Peltonen 1989, 17–21. Savolainen 2000, 64–90.
- 63 Elvi Sinervo Sylvi-Kyllikki Kilvelle, Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
- 64 Ahvenisto 2008, 266.
- 65 Peltonen 1989, 14. Savolainen 2000, 68.
- 66 Sinervo 1948, 135. Novellissa on kursivoitu kaikki sanojen me ja he muodot. Tällä tavalla Sinervo tekee eroa heidän, vartijoiden ja muun henkilökunnan ja meidän, poliittisten vankien kesken. Samalla kun on osa meitä, on myös sen kohteena.
- 67 Sinervo 1972, 107.
- 68 Katso vankilan tilan käytöstä vaihtoehtoisiin tarkoituksiin myös Corcoran 2006, 121–127.

- 69 Corcoran 2006, 137–139.
 70 Elvi Sinervo Sylvi-Kyllikki Kilvelle, päiväämätön salakirje. Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
 71 Elvi Sinervo Sylvi-Kyllikki Kilvelle, päiväämätön salakirje. Elvi Sinervon henkilöarkisto, Kansan arkisto.
 72 Kirjeiden välityksen lisäksi ”Esteri” toimi monella muullakin tapaa Elvi Sinervon hyväksi, muun muassa järjesti hänelle mahdollisuuksia kirjoittaa ja toimitti ruokaa ohi virallisen systeemin.
 73 Oman ajan ja tilan jonkinlainen haltuunotto tuli näkyviin myös Kirsi Vainio-Korhosen tutkimien piikojen suhteesta isäntäväkeensä. Vainio-Korhonen 2006.
 74 Kirjoittaja keskustelussa Kari Teräksen kanssa.

Lähteet

Elvi Sinervon henkilöarkisto, omaisille lähetetyt kirjeet. Kansan arkisto.

Havel, Vaclav: *Brev till Olga. Från Fängelset (Dopisy Olze: červen 1979 – září 1982)*. Käänt. Eva Strömberg Krantz. Pegas, Lund 1990.

Sinervo, Elvi: *Pilvet*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1944.

Sinervo, Elvi: Huuto. *Vuorelle nousu. Kertomuksia ja novelleja kymmenen vuoden ajalta*. Tammi, Helsinki 1948.

Sinervo, Elvi: *Toveri älä petä*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1972.

Turtiainen, Arvo: *Ihminen n:o 503/4*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1978.

Wuolijoki, Hella: *Minusta tuli suomalainen*. Weilin+Göös, Helsinki 1987.

Kirjallisuus

Ahvenisto Inkeri: *Tehdas yhdistää ja erottaa Verlassa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Bibliotheca Historica 118. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2008.

Antikainen, Marja-Riitta: *Sääty, sukupuoli, uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883–1913*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2003.

Corcoran, Mary: *Out of Order. The political imprisonment of women in Northern Ireland 1972–1998*. Willan Publishing. Cullompton, Devon 2006.

Foucault, Michel: *Tarkkailla ja rangaista (Surveiller et punir, 1975)*. Suom. Eevi Nivanka. Otava, Helsinki 1980.

Krekola, Joni: *Stalinismin lyhyt kurssi. Suomalaiset Moskovän Lenin-koulussa 1926–1938*. Bibliotheca Historica 105. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Leskelä-Kärki, Maarit: *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Lüdtke, Alf: Polymorphous Synchrony: German Industrial Workers and the Politics of Everyday Life. *International Review of Social History* 38 (Supplement 1: The End of Labour History) 1993, 39–84.

Lüdtke, Alf: What Happened to the “Fiery Red Glow”? Workers’ Experiences and German Fascism. *The History of Everyday Life. Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Toim. Alf Lüdtke. Princeton University Press. Princeton, New Jersey 1995.

Metsä-Tokila, Piia: Työläismoraali vastarinnan legitimointina. Poliittisten naisvankien muistitietoi-
 nestojen käyttö historian tutkimuksessa. *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettui-
 hin aineistoihin*. Toim. Sami Lakomäki, Pauliina Latvala ja Kirsti Lauren. Suomalaisen Kirjal-
 lisuuden seura, Helsinki 2011.

Mäki, Kirsi: *Valtion turvallisuudelle vaarallisia naisia. Sotavuosien 1939–1944 poliittiset naisvangit
 Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilassa*. Pro gradu -työ. Poliittinen historia, Helsingin yli-
 opisto 2001.

- Peltonen, Ulla-Maija: Johdanto. *Naisia turvasäilössä. Poliittisena vankina Suomessa 1930–1944*. Toim. Ulla-Maija Peltonen. Art House, Helsinki 1989.
- Rentola, Kimmo: *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. WSOY, Porvoo 1994.
- Salmi-Niklander, Kirsti: Siskoni kohtasin varjossa yön. Alistamisen ja vastarinnan keinot poliittisten naisvankien muistitiedon varassa. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 1 (2) 1989, 42–59.
- Savolainen, Hanna: *Tuomittu elämään. Poliittiset naisvangit Hämeenlinnan kuritushuone- ja keskusvankilayhteisössä 1924–1939*. Pro gradu -työ. Suomen historia, Jyväskylän yliopisto 2000. Elektroninen aineisto: (<http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/f/hsavolainen.pdf>).
- Service, Robert 2004: *Lenin: elämäkerta*. Suomentanut Arto Häilä. WSOY, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami: *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maa-laisyhteisössä 1899–1909*. Bibliotheca Historica 129. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010.
- Teräs, Kari: *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Bibliotheca Historica 66. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.
- Tuohela, Kirsi: *Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870–1900*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2008.
- Vainio-Korhonen, Kirsi: *Kaupunkilaispiikojen elämää 1770-luvun Turussa. Työtelias ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Toim. Marjatta Rahikainen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.